

УДК 94(477.44) (06)
В 48

*Книга видана за фінансової підтримки
Вінницької міської ради та Центру історії Вінниці*

*Дякуємо за сприяння Вінницькому міському голові
Сергію Моргунову!*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ю.А. Зінько (*відповідальний редактор*); А. В. Войнаровський
(*відповідальний секретар*); А. І. Безуглий; С. О. Гусев;
К. І. Висоцька; Ю. В. Легун; І. М. Романюк; О. А. Коляструк;
О.І. Криворучко; О. А. Мельничук; П. М. Кравченко;
В.В. Кононенко, І. В. Мазур, І. І. Ніколіна, Т. Р. Кароєва;
С. Д. Гальчак, О. Ю. Федоришен.

Адреса редакційної колегії:

21100, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32, Вінницький державний
педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.
Факультет історії, етнології і права

*Автори вміщених статей та матеріалів висловлюють
власну думку і несуть відповідальність за достовірність
наведених фактів та відомостей.*

В 48 **Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі
дослідження. Матеріали ХХІХ Всеукраїнської наукової
історико-краєзнавчої конференції 6-7 вересня 2018 р. –
Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. – 288 с.
ISBN 978-617-7706-82-2**

УДК 94(477.44) (06)

© Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, 2018

© ТОВ «ТВОРИ», 2018

ISBN 978-617-7706-82-2

ЗМІСТ

**ТРАДИЦІЇ САМОВРЯДУВАННЯ В
ІСТОРІЇ КРАЮ**

7

Олександр Федоришен

2018. ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ ВІННИЦІ: ІСТОРИЧНА
ДОВІДКА.....

Юрій Савчук

ГЕРБИ МІСТА ВІННИЦІ – ТРАДИЦІЯ І
СУЧАСНІСТЬ.....

9

Олександр Rogovий

ОСОБЛИВОСТІ «ПРАВА МАГДЕБУРЗЬКОГО» У
СХІДНІЙ БРАЦЛАВЩИНІ

31

Анатолій Войнаровський, Інна Мазур

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОВРЯДУВАННЯ У ВІННИЦІ ЯК
ЦЕНТРИ БАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ ВЕСНОЮ 1768 Р.

42

Анастасія Стовпець

КОНСОЛІДАЦІЯ ВІННИЦЬКИХ МІЩАН У БОРОТЬБІ
ЗА СВОЇ ПРАВА У 1770 - 1780-Х РР.

55

Тетяна Кароєва

ВІННИЦЬКА МІСЬКА ДУМА ЗА ГОРІДОВИМ
ПОЛОЖЕННЯМ 1892 Р.

59

Олександр Логінов

ВРАЖЕННЯ ОЧЕВИДЦІВ ВІД ЗАСІДАНЬ
ВІННИЦЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСЬКОГО
ЗІБРАННЯ ТА МІСЬКОЇ ДУМИ У 1905 Р.

65

Віктор Адамський

ЧАСОПИС «ІЗВЕСТИЯ ВІННИЦЬКОЇ ГОРОДСЬКОЇ
ДУМИ» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ПОДІЛЛЯ

74

Валерій Рекрут

УЧАСТЬ ЄВРЕЇВ У ВИБОРАХ ДО ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ГАЙСИНІ
(1917-1918 РР.)

83

Олена Зінько, Олена Гречановська

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ВІННИЦЬКОЇ «ПРОСВІТИ» У 1917-1920 РР. **93**

Олеся Коваль

ЖІНОЧІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ПРИКЛАД
САМООРГАНІЗАЦІЇ ЖІНОЦТВА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ВІННИЦІ) **96**

Олександр Комарницький

ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТСЬКИХ САМОВРЯДНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ПЕДВИШІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У
ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР **107**

Яна Кукуленко

СТРУКТУРА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ
УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я НА ПОДІЛЛІ
У 20-Х РР. ХХ СТ. **116**

Катерина Бельська

ПРИБУТОК ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ
БЮДЖЕТУ ВІННИЦЬКОЇ ОКРУГИ 1925-1927 РР. **125**

Валерій Кононенко

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЖИТТІ
ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ ПОДІЛЛЯ
ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ **129**

Юрій Зінько

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ І ТОВАРИСТВ В САМООРГАНІЗАЦІЇ
МЕШКАНЦІВ М. ВІННИЦІ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ
ОКУПАЦІЇ (1941-1944 РР.) **136**

Наталка Жмуд

ЛОКАЛЬНІ ФАКТОРИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ВІННИЧАН У
КОНТЕКСТІ СПРИЙНЯТТЯ КУЛЬТУРНОГО
ЛАНДШАФТУ МІСТА **142**

**Олександр Неприцький, Тетяна Неприцька,
Олексій Гаверілов**

СПІВПРАЦЯ ВІННИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО
ОСЕРЕДКУ МІЖНАРОДНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ «УКРАЇНА-ПОЛЬЩА-НІМЕЧЧИНА» І
ВЕЛИКОПОЛЬСЬКОГО ЦЕНТРУ ОСВІТИ І КУРСІВ
САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО **148**

САМОВРЯДУВАННЯ ПРОТЯГОМ 2006-2011 РР.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА РЕГІОНУ

**Ольга Коляструк, Олександр Кравчук,
Лариса Ющенко**

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ МІСТА БЕРШАДІ **154**

Павло Кравченко

РОБІТНИЧІ ЇДАЛЬНІ ВІННИЦІ
(ЧЕРВЕНЬ-ВЕРЕСЕНЬ 1932 Р.). **170**

Володимир Очеретяний, Інна Ніколіна

УСКЛАДНЕННЯ СТАНОВИЩА СЕЛЯН
ШАРГОРОДЩИНИ У 1932 – 1933 РР. **179**

Олег Мельничук

СЕЛО МЕЛЬНИКІВЦІ НА НЕМИРІВЩИНІ В ПЕРІОД
ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ 1937-1938 РР. **182**

Валентина Гребеньова

БУДИНОК ПРАКТИЧНОЇ ШКОЛИ САДІВНИЦТВА ТА
ПОДІЛЬСЬКОГО ТОВАРИСТВА СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ **189**

Анастасія Rogozovська-Косунець,

Іван Романюк

ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У
ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ
ОСВІТИ ВІННИЧЧИНИ В 1944-1960-Х РР. **194**

Сергій Лапшин, Олександр Конотопенко

МИХАЙЛІВСЬКА ЦЕРКВА СМТ. ДАШІВ – ПРИКЛАД
ДЕРЕВ'ЯНОЇ АРХІТЕКТУРИ ПОДІЛЛЯ **204**

Сергій Лапшин, Ірина Зінько

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ІЛЛІНЕЦЬКОГО
РАЙОНУ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ КРАЮ **209**

Ольга Коляструк

ВОЄННА КОМЕМОРАЦІЯ У КОЛЕКТИВНІЙ ПАМ'ЯТІ **220**

дружина колишнього управляючого графа Грохольського у розмові говорила: «Такий час тепер настав, що не варто жити, так допрацювались, що вже нема що їсти. Заводи будують, будують, а працювати на них не приходиться: от, наприклад беконна фабрика у Вінниці стоїть, цукрові заводи теж стоять». Її у відповідь середняк Малярен ко сказав: «За царя Ніколая краще було, не було ні м'ясозаготівлі, ні хлібозаготівлі. Вони доводять, що в Америці погано, що, мовляв, пшеницю знищують, та не знають того, що поки жирний схудне, худий здохне» [3, арк. 266].

Коли порівнювати харчування робітників і селян Поділля, то очевидно, що перші знаходились у відносно кращому становищі вже з тієї причини, що у них було, хай і мізерне, та гарантоване режимом постачання, за рахунок голодної смерті селян. Протиставлення робітників і селян, виховання зневаги й ворожості до «відсталого села» – ще один злочин сталінського режиму, який потребує більш глибокого дослідження. Крім того, на наш погляд, необхідне комплексне дослідження становища жителів м. Вінниці в умовах Голодомору 1932-1933 рр., його впливу на формування міської «соціалістичної» свідомості у вінничан. Нарешті, до цього часу нема жодних узагальнених даних про смерть від голоду у нашому місті.

Джерела та література:

1. Коопхарчівська «комерція» на їдальні м'ясокомбінату; Вінкоопхарч не дбає про студентську їдальню // *Більшовицька правда*. 21 червня 1932 р.;
2. Ройзман. На боротьбу за поліпшення громадського харчування (до обл'їзду спілки робітників громхарчу // *Більшовицька правда*. 2 серпня 1932 р.;
3. Держархів Вінницької області, ф. Р-1883, оп.1, спр. 9, 615 арк.;
4. Голод, злидні і хвороби панують в робітничих сім'ях Німеччини // *Більшовицька правда*. 10 серпня 1932 р.;
5. Савва Верт. Аграрна криза й селянські заворушення в капіталістичних країнах // *Більшовицька правда*. 12 серпня 1932 р.;

6. Жажливі злидні японських селян // *Більшовицька правда*. 12 серпня 1932 р.;
7. Колективний кореспондент «Більш. правда» - районна газета «Шлях Жовтня». Колгоспники одностайно вітають постанову уряду про охорону громадської (соціалістичної) власності // *Більшовицька правда*. 17 серпня 1932 р.;
8. О. Лен. За розкрадання колгоспного хліба – до суду // *Більшовицька правда*. 17 серпня 1932 р..

**Володимир Очеретяний,
Інна Ніколіна**

УСКЛАДНЕННЯ СТАНОВИЩА СЕЛЯН ШАРГОРОДЩИНИ У 1932 – 1933 РР.

В умовах відродження історичної пам'яті нагальною науковою проблемою вітчизняних науковців, істориків є аналіз значного масиву документів, які розкривають механізм творення терору голодом та його масштабні руйнівні наслідки для України.

Актуальність даної теми обумовлюється інтересом сучасних істориків до регіональних меж поширення голодомору у Подільському регіоні, зокрема, й на Шаргородщині. Завданням даної статті є аналіз ускладненого становища селян Шаргородщини 1932-1933 рр., а також посилення продовольчих репресій до селянства цього району. Дана тема знайшла своє висвітлення у працях Шульги І. [1], Кульчицького С. [2], Винокурової Ф. [3], Купчина М, Мичака А. [4], Мельника В. [5], Шуткевич О [6].

У ході масової колективізації в Україні розпочалось реформування адміністративно-територіального устрою. Шаргородський район віднесли до Вінницького округу. З вересня 1930 р. територія Шаргородського району становила близько 1 тис. км², населення складало 88,3 тис. осіб. Район об'єднував 43 сільських ради й одну селищну [4, с.129].

У цей час у всіх селах Шаргородського району за небажання заможних селян вступати у колгоспи їх заарештовували, а господарські будівлі, реманент тощо

передавали у власність колгоспів [5, с.3]. Однак насильницьке залучення до колгоспів викликало упертий опір селян. У багатьох селах району відбувались виступи та заворушення. Так, 1 березня 1930 р. невдоволені селяни вчинили напад на приміщення райвиконкому з вимогою припинити насильницьку колективізацію [6, с.1].

11 листопада на місця було розіслано таємну постанову Раднаркому УССР «Про організацію хлібозаготівель в одноосібному секторі», а також інструкцію про застосування репресій до одноосібників за нездачу хліба. У ній передбачалось застосування практики масових репресій проти одноосібників, які ухиляються від здачі хліба: накладання штрафів у розмірі ринкової вартості незданого збіжжя, позбавлення їх земельних наділів, в тому числі присадибної землі, припинення відпуску промтоварів в крамниці аж до повного виконання ними хлібозаготівель, застосування «твердих суворих судових репресій». Одночасно до одноосібних господарств, які ухиляються від своїх зобов'язань щодо здачі хліба, підкреслювалось в інструкції, «треба рішуче посилити роботу щодо стягнення обов'язкових грошових платежів, як-то сільгосподаток, держстрахування, само обкладення, платежі з сільськогосподарського кредиту тощо, застосовуючи в потрібних випадках заходи безспірного стягання» [3, с.85].

Становище ускладнилось тим, що 1932 рік на Поділлі виявився дещо менш врожайним, ніж попередні роки. Для того, щоб не зменшити поставки зерна з області, місцева влада, керуючись вказівками зверху, вирішила максимально вилучити зерно шляхом масових репресій у господарствах колгоспників та одноосібників, а також припинити видачу хліба на зароблені в колгоспі трудові. Для ревізій були створені спеціальні «буксирні» бригади, які здійснювали подвірні обходи, вилучали хліб, продукти у селян, застосовуючи до них дике насилля.

Обшуки та ревізії проводились ретельно. Ось що згадував Д. Брилінський, який пережив голод

маленьким хлопчиком в с. Конатковець Шаргородського району: «Найбільше горе нас спіткало в 1932-1933 рр. Штучно створений голод чорною пеленою накryw мешканців села. Нехай ніхто і ніколи не вірить побрехенькам тих, хто висловлює сумнів щодо його штучності. Бригади активістів ходили з хати в хату: забирали все до зернини. Тих, хто намагався щось із зерна заховати (десь закопати), називали підкуркульниками, ворогами народу, заарештовували, висилали, їхні хати, хліви, стодоли розбирали і відвозили на колгоспний двір. Не було милосердя до нашої старенької бабусі і двох круглих сиріт. Усе забрали. До зернини! Хатинка стала пустою. Остання комісія відвідала нас удень. Чись пильне око з членів комісії побачило, що в торбинці є квасоля. Забрали і її. Настав вечір. Пора варити вечерю. А з чого? Сіли ми на лавку і почали гірко плакати» [7, арк.17].

У листопаді 1932 р. РНК УСРР прийняв постанову «Про заходи до посилення хлібозаготівель», зобов'язавши місцеву владу виконати плани хлібозаготівель до 1 січня, а утворення насінневих фондів – до 15 січня 1933 р. Райвиконкоми разом з сільськими радами перевіряли запаси колгоспів, вилучали наявний у них хліб з перерахуванням у фонд хлібозаготівель. Було заборонено видачу будь-яких натуральних авансів колгоспникам, ініційовано «повернення незаконно розданого хліба з тим, щоб спрямувати його на виконання плану хлібозаготівель» [2, с.291].

Якщо колгосп не виконав плану хлібозаготівель, то уповноважений райвиконкому разом із активістами зараховував урожай з присадибної ділянки колгоспників до фонду натуральної оплати на трудові... Від колгоспів, що виконали план та створили насінневий фонд, вимагали «переревиконання плану» [2, с.291].

Колгоспи-боржники каралися повною забороною централізованого продовольчого постачання, призупиненням будь-якої торгівлі і вивозом з лавок наявних продуктів харчування, згоранням колгоспної торгівлі для колгоспників й одноосібників,

призупиненням всякого кредитування і вимогою повернути вже видані кредити.

Отже, 1932-1933 рр. були позначені для населення усієї України та, зокрема, для Шаргородського району, прийняттям доленосних державних рішень, які відображали справжню сутність політики більшовизму по відношенню до українського селянства. Розпочалась колективізація, яка згодом стала причиною масового голоду 1932-1933 років.

Джерела та література:

1. Шульга. І. Голод на Поділлі., Вінниця. 1993. – 380 с.;
2. Кульчицький С.В. Голод 1932-1933 рр. в Україні, як геноцид. – К., 2007. – 320 с.;
3. Винокурова Ф. А., Голод на Вінниччині 1932-1933 рр. очима очевидців // Тези доп. V Вінниц. іст.-краєзн. конф. – Вінниця, 1990. – 120 с.;
4. Купчишин М., Мичак А. Шаргородщина. Сторінки історії. – К., 2002. – 320 с.;
5. Мельник В. Голодомор 1932 - 1933 років: Кому вірити? / В. Мельник // Шаргородщина. – 2007. – 14 квітня. – С. 3-10.;
6. Шуткевич О. Тривожний голос пам'яті: [Про голодомор 1932 -1933 років на Вінниччині] / О. Шуткевич // Вінницька газета. – 2006. – 28 листопада. – С.11-16;

Олег Мельничук

СЕЛО МЕЛЬНИКІВЦІ НА НЕМИРІВЩИНІ В ПЕРІОД ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ 1937-1938 РР.

Апогеєм політичних репресій 1920-1930-х років в СРСР, в тому числі й в Україні, був Великий терор 1937-38 рр. В цей період сталінські репресії були різко посилені та доведені до максимуму своєї інтенсивності. Лише упродовж короткого періоду за обвинуваченням в антирадянській діяльності було арештовано більш як півтора мільйона осіб, майже половина з яких були розстріляні. Це була масштабна кампанія масових репресій громадян, що була розгорнута з ініціативи керівництва СРСР та особисто Йосипа Сталіна з метою ліквідації реальних і потенційних політичних опонентів,

заякування населення, зміни національної та соціальної структури суспільства.

Основну масу репресованих в Україні склали вцілілі під час колективізації й Голодомору представники заможного селянства, інтелігенція, духовенство, національні меншини, активні діячі національно-патріотичного руху. Нерідко жертвами Великого терору були не лише противники більшовицької влади, а й ті, хто захоплювався Сталіним, та звичайні громадяни, які взагалі були абсолютно далекими від політики. Архівні документи не перестають дивувати абсурдністю висунутих проти них звинувачень, тим не менш за кожним із них крилася доля конкретних людей, їх родин і навіть наступних поколінь.

У своїй статті ми спробуємо висвітлити трагічні наслідки Великого терору 1937-38 рр. на прикладі одного населеного пункту – села Мельниківці, що на Немирівщині. Упродовж цього періоду так звані «чорні воронки» забрали із села 7 чоловік, серед яких: Ревус Пилип (Філя) Ілліч, Блажка Іван Федорович, Вовк Андрій Дмитрович, Мельничук Микола Олексійович, Пастух Іван Максимович, Карпов Євсей Тодосійович, Сук Іван Юхимович. Шестеро із них за постановою трійки УНКВС Вінницької області були розстріляні.

Доля перших трьох з них – Блажка Івана Федоровича, Вовка Андрія Дмитровича, Ревуса Пилипа (Філі) Ілліча була в чомусь подібною. Усі вони були вихідцями із Західної України і долею випадку опинилися в Мельниківцях. Прийшовши на Поділля із армією УНР вони захворіли на тиф і певний час лікувалися в госпіталі у Немирові. Після поразки Української національної революції вони залишилися в селі, тут створили свої сім'ї, одружившись із місцевими дівчатами. Детальніше про кожного із них дізнаємося із кримінальних справ.

Першим 19 серпня 1937 р. було арештовано Блажка Івана Федоровича (1897 р.н.), уродженця села Золочівка Березанського повіту теперішньої Тернопільської області. Учасник національних змагань 1917-1920-х рр. Після прибуття в село він одружився із